

נבולות מעורפלים בין היתר לאיסור

ראשי פרקים:

- מבוא
- אשת יפת תואר
- מדת חסידות בפיקוח נפש
- טעמי המצוות
- נזיר – קדוש או חוטא?
- נבל ברשות התורה
- ועשית הישר והטוב
- סיכום

מבוא

רבים הם המצבים בהם התורה נראית כמי שאינה מחווה את דעתה, וכמי שמשאירה בידי כל אדם מישראל את האפשרות לנהוג בדרך הנראית לו. על מצבים אלו יש למנות את כל ההתנהגויות הבלתי רצויות, שכמה מרבותינו ייחסום ל"נבל ברשות התורה". במקרים אחרים יש וההלכה לא מחייבת אותנו לנהוג בצורה מסוימת, אך היא מזמינה אותנו לנהוג במידת חסידות. ישנם מצבים בעיתיים עוד יותר, כגון המצבים בהם דבר הותר על ידי התורה, ובכל זאת נשאר רחוק מלהיות אידיאל (כגון יפת-תואר, ראה להלן). לפעמים אף צוותה התורה מצוות, אבל לא הבהירה לנו התורה איך יש לראות אותן: כאידיאל או כהיתר (למשל מצות שילוח הקן)?

לכן ראיתי לנסות לפזר מקצת מן הערפל האופף מקרים אלו, ובמיוחד לבדוק היתכן שאיש מישראל לא יחרוג מגבולות ההלכה ודרישותיה, ובכל זאת דרכו לא תבטא את רצון ה' או אפילו תהיה בניגוד מוחלט לו? הלא מקרא כתוב הוא שרצון ה' היא יראתו כמו שכתוב: "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך" (דברים י', יב). ודרשו רבותינו בבמדבר רבה (פרי"ח, כא) על פסוק זה "יראת בגמטריא תרי"א, ותורה תרי"א, ויראה ותורה עמס הרי תרי"ג", וכן אומרת הגמרא:

”והאמר רבי חנינא משום רשב”י אין לו להקב”ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר (ישעיהו לג) יראת ה' היא אוצרו”.

(ברכות לג:)

א”כ, כל התורה כולה אינה אלא ביטוי ליראת ה', ואיך אדם יעשה מה שהתורה אומרת וזה יפגום ביראת השמים שלו.

כדי לענות על שאלתי בחרתי מספר דוגמאות מפורסמות, מתוכן ניתן לנסות לעמוד על האמת ועל הכוונה הברורה של התורה.

אשת יפת תואר

התורה מספרת לנו על מקרה עגום, בו חייל יהודי מתאהב בבת אל נכר הבאה משורות אויביו, משום שיפת תואר היא. שנינו בגמרא במסכת קידושין:

”יפת תואר - לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות, ואל יאכלו בשר תמותות נבילות”.

(קידושין כא:)

מסביר בעל שו”ת בנימין זאב בשם רש”י:

”בשר תמותות שחוטות - בשר מסוכנת (בהמה גוססת) שחטה, ואפי’ שהיא מאוסה, ולא יאכלו בשר תמותות לאחר שימותו ויהיו נבלות”.

(סי’ קכח)

ורש”י ז”ל עצמו בפירושו על התורה (דברים כ”א, יא) הוסיף עוד לגבי סופה של תאוה זו:

”שאם אין הקב”ה מתירה ישאנה באיסור. ולקחת לך לאשה - אבל אם נשאה, סופו להיות שונאה, שנאמר אחריו (פסוק טו) כי תהיין לאיש וגו’ וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה, לכך נסמכו פרשיות הללו”.

דברים אלו מעוררים שתי שאלות נוקבות:

א. איך אפשר לומר ’דברה תורה כנגד יצה”ר’? הלא כל מצוות לא תעשה שבתורה דורשות מן האדם לכופ את יצרו, א”כ, מדוע במקרה של יפת תואר ’מתפשרת’ התורה עם יצרו הרע של באדם?

ב. גדולה מזו, אם יש כאן מקום להיתר ברור, למה סופו להיות שונאה ולהוליד ממנה בן סורר ומורה?

התשובה לשאלות ברורה היא, והיא שנויה באותו מאמר שבקידושין (הנ"ל): דין אשת יפ"ת אינו היתר גמור, ולכן התורה נותנת ציוויים כדי שתתגנה עליו¹, אלא הוא נחשב "כתמותות שחוטות" שעליהן נאמר בגמרא בחולין:

"ואומר אהה ה' אלהים הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה ולא בא בפי בשר פגול" (יחזקאל ד', יד) ... "ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי" - שלא אכלתי בשר כוס כוס² מעולם ... אי אמרת בשלמא שריא, היינו רבותיה ד'חזקאל, אלא אי אמרת אסירא, מאי רבותיה ד'חזקאל³."

(חולין לו:)

ודוקא משום שאין היתר מוחלט באשת יפת- תואר כמו בתמותות שחוטות, סופו להיות שונאה וכו'.

לשאלה הגדולה למה התורה לא אסרה לגמרי התגברות יצרית זו, התייחסו רבים מרבתינו ברמות שונות. הרמב"ם לדוגמא פירש:

"כי מכונת זאת התורה כמו שהודעתך הנקיון והזהר מן הכללוכין והמאוסין ושלא יהיה האדם כבהמות, ובזאת הכונה ג"כ חזוק האמנת הנלחמים באלו המעשים שהשכינה שורה ביניהם, כמו שאמר בסבת זה, כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך, וגלגל ענין אחר ואמר ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, להזהיר ולהפחיד ממה שהוא ידוע מזנות אנשי החיל במחנה שיארך עמדם חוץ לבתיהם, וצונו יתברך בפעולות שיזכירו אותנו שהשכינה שורה בתוכנו מפני שנצל מן המעשים ההם, ואמר והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ערות דבר... וממה שכלל אותו ג"כ זה הספר דין אשת יפת תואר, וידעת אמרם לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, ועם זה יש בכלל זאת המצוה מן המדות הטובות שצריך שיתנהגו בהם החשובים מה שאעיר עליו, והוא שאע"פ שגבר יצרו עליו ולא יוכל לסבול ולכוף את יצרו, צריך שייחדנה במקום נסתר, והוא אמרו אל תוך ביתך, ואין מותר לו שילחצנה במלחמה. כמו שבארו שם שאין מותר

1. יבמות (מח.) - תנו רבנן: וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה - רבי אליעזר אומר: תקוץ, רבי עקיבא אומר: תגדיל. אמר רבי אליעזר: נאמרה עשיה בראש ונאמרה עשיה בצפרנים, מה להלן העברה, אף כאן העברה; רבי עקיבא אומר: נאמר עשיה בראש ונאמר עשיה בצפרנים, מה להלן ניוול, אף כאן ניוול.

2. ומסביר הרמב"ן - וטעם האבלות והבכי על דעת רבותינו כדי שתתנוול אולי יעבור חשקו ממנה. (דברים כ"א, יב).

3. בשר של בהמה מסוכנת שבעליה אומרים לשוחט: כוס=שחט, שחט מהר לפני שתמות.

3. תרגום: אם נניח שבהמה מסוכנת מותרת, זוהי גדולתו של יחזקאל, אבל אם נאמר שבהמה מסוכנת אסורה - מהי גדולתו של יחזקאל שמתפאר בזה שלא אכל בשר כזה?

לבועה פעם שניה עד שינוח אבלה ותשקוט דאגתה, ואין מונועין אותה מהתאבל ומן הבכי ולא מהמנע מן הרחיצה".

(מורה הנבוכים ח"ג, פמ"א)

ובאמת בסערות רגשות שמצב המלחמה מביא על הלוחם, נוצרים לעיתים מצבים בהם אין האדם יודע איך להתגבר על יצרו, יצר שהתעורר לתחייה משום שכל הרגשות החבויים ביותר התעוררו ביתר שאת וביתר עז, ולא קל לאיש הפשוט או החלש אופי לשמור במצבים אלו על רמת האידיאלים והשאיפות שאורח חיים שקט מאפשר. לכן באה התורה "ומתפשרת" במקצת עם מצב כזה הגובל קצת ב"אונס" שיצרו אנסו. אבל יש הרבה מעבר לכך במישור הרוחני. יש ב"היתר" מפוקפק זה הזמנה לתיקון עולמי, כפי שהסביר הרב חרל"פ ז"ל בספרו מי מרום:

"לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע ... תמוה ההכרח להתיר יפת תואר שלא ישאנה באיסור והרי אפשר למעט כח היצר הרע ולא יבא לישאנה. אולם, ידוע דיסוד החטאים הוא החטא הקדמון "ותלית אותו על עץ", זהו חטא עץ הדעת, ויסוד החטא הוא, דהנה הסתפק רב יוסף אם גדול המצווה ועושה... והמסקנא דהמצווה ועושה גדול יותר. וביאור הענין דהאינו מצווה ועושה ההתעוררות תבא מרגשות האדם ... אולם כל התעוררות עצמית עלולה שתביא לידי מכשול בהכרת עצמיותו ה"אני אמלוד", וממילא יפרד עייז ממקורו העליון ומהאמת האמיתית כי ד' הוא האלהים בשמים ממעל ... אולם גדר המצווה ועושה, אמנם חסר הוא לכאורה אותה התלהבות גלויה, אבל בטל הוא לאור העליון שאינו פועל אלא מה שיצווה ... טעותה של חוה היתה שחשבה להעלות מדרגת אינו מצווה ועושה אל המצווה ועושה, והוסיפה בהתלהבותה על הציווי "ולא תגעו בו", ויחסה בחינת התרגשותה העצמית אל הציווי, לאמר שגם זה מבחינת האמירה האלהית... ולפיכך תיקון החטא צריכים לתקנו דוקא על ידי אינו מצווה ועושה... ומכאן נובעים עניני הרשות".

(פרשת כי תצא מאמר ט"ל)

במילים אחרות, אותה ההתלבטות של רב יוסף האם גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה או לא, שלגבה הכריע התלמוד גדול המצווה ועושה, קשורה היא בשגיאת חווה שחשבה דוקא ההיפך 'שגדול מי שאינו מצווה ולכן הוסיפה - 'ולא תגעו בו', והתנתקה בזה מדבר ה', ולכן נכשלה. כדי לתקן חטא זה, צריך לנסות את האדם במצב דומה, להתיר לו איסור, ולצפות ממנו שלא ינצל 'פירצה' זו בהלכה, וזהו כל עניין אשת יפת תואר.

יש כאן תשובה מסוג שונה לגמרי לשאלה מדוע פה שייך לומר 'דברה תורה כנגד יצר הרע'. ותשובה זו משתלבת יפה ברוח הדברים שאמרנו לעיל, לפיהם רק בסירובו לנצל

4. כך נהוג לכתוב בקהלות הספרדים כדי לא לכתוב "לט" שהוא לשון קללה בארמית.

'היתר' זה הוא באמת עושה דבר ה' ומתדבק בו. לעומת זה, לגבי האדם שאינו מצווה ובכל זאת עושה מתוך התלהבות אישית, ישנו חשש גדול שאיזושהי פנייה הגובלת בגאווה או דומה לה עומדת בבסיס הרצון לעשות (מעין אמירה מסוג: "גמרתי את כל חובותי, ואני עושה יותר ממה שצריך"). ואם כך פני הדברים, אז האדם מתרחק מה', ולכן הוא קרוב לכישלון.

מכל מקום, מכל הבחינות לא מדובר בהיתר, אלא בהזמנה לסרב לנסיון זה שסופו מביא למפח נפש.

מדת חסידות בפיקוח נפש

כידוע, נחלקו רבותינו הראשונים בענין מסירות נפש: האם מותר למסור את הנפש על מצוה מהתורה, שאין חיוב למסור את הנפש עליה? ידועים בהקשר זה דברי הרמב"ם ז"ל הפוסק:

"כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו".

(יסודי התורה פי"ה, ה"ד)

התוס', חולקים על דברי הרמב"ם, וז"ל:

"ואם רצה להחמיר על עצמו אפי' בשאר מצות רשאי כמו ר' אבא בר זימרא דירושלמי (סנהדרין פי"ג, ה"ה) שהיה אצל גוי א"ל אכול נבלה ואי לא קטלינא לך. א"ל: אי בעית למיקטלי קטול. ומחמיר היה דמסתמא בצנעא הוה"⁵.

(ע"ז (כז): בד"ה: "יכול")

וכמו התוס' פסקו: הרא"ש (ע"ז, פי"ב סימן ט'), ר' יהודה החסיד (חסידים רי"ט), והובא בהגהות הרא"ש (ע"ז, פי"ד סימן ב'), הטור (יו"ד קנ"ז, א), הסמ"ק (סי' ג), הר"ן (שבת, (כב): בדפי הרי"ף).

הרמב"ן ז"ל במלחמת ה' דחה דבריהם, וז"ל:

"ידודאי לא הוה קטיל נפשיה אי לאו דינא הואי, שהרי מקרא צווח ואומר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש... וכל חכמי ישראל הנהרגים על קדוש ה' - בשעת הגזירה, א"נ - בפרהסיא היא. וכן אמרו בירושלמי: "אלו שמע ר' אבא

5. תרגום: אמר לו: אכול נבלה, ואם לא - אהרוג אותך. אמר לו: אם ברצונך להורגני - תהרוג! ומחמיר היה, שמן הסתם מעשה זה היה בצנעה.

התוס' מדגישים שזה היה בצנעה משום שאם זה לא היה בצנעה אין שאלה שחייב למסור את הנפש, שכאשר זה בפרהסיא זה חילול ה' שעליו יש חובה למסור את הנפש. אמנם, כך שיטת הרמב"ם ז"ל (יסוה"ת פי"ה ה"ב וה"ד), אבל בעל ספר החינוך (רצ"ו) מסייג זאת רק לשעת השמד, והשו"ע מסייג זאת למקרה שהגוי מתכוין להעבירו על דת. מ"מ י"ל שמדובר במקרה שאם היו עשרה מישראל חייב למסור את נפשו.

למיליהון דרבנן דאמרי יעבור ואל יהרג הוה אזיל ליה"⁶. ושם אמרו: "ר' בונא זעירא חמוניה פרי חמרא בשבתא", אלמא לא הוי מסרי נפשיהו לקטלא בלפנים משורת הדין⁷. ולא שמענו מדת חסידות לחולה של סכנה שלא יחללו עליו את השבת, אלא המזרז משובח וכו' "⁸.

(מלחמת ה' סנהדרין, (יז): בדפי הרי"ף בד"ה: "יש לי להשיב")

"ונמוקי יוסף בסוף פרק בן סורר ומורה (יח.) כתב כדברי הרמב"ם ז"ל, ומכל מקום כתב, שאם הוא אדם גדול חסיד וירא שמים, ורואה שהדור פרוץ בכך - רשאי לקדש את השם, ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה, כדי שיראו העם ליראה השם ולאהבו בכל לבם".

(ב"י יו"ד קניז, א)

ואומר הרב חיד"א ז"ל:

"דפשט הירו' מוכח דהיה בצנעא... ומוכח דהכונה דאלו ר"א בר זמנא ידע דאמור רבנן... וא"כ מאי ראייה מייתו (מביאים) התוס' והרא"ש... ואדרבה יש הוכחה להפך!... וסתמא דגמ' ירושלמית שתיק ומסכים הולך עם ר' מונא... ומסורת בידינו מהרב התרומות דהלכה כר' מונא ברוב הלכותיו שבירושלמי".

("טוב עין" סי' ח"י סעיף צו בד"ה: "וחזיתיה")

על מהותו של איסור אכילת נבלות וטרפות ודו' כתב ר' יוסף אלבו:

"יוליד אכילת בשר קצת הבעלי חיים עובי ועכירות ואטימות בנפש, כמו שבאר הכתוב זה כשאסר לישראל קצת בעלי חיים, אמר בסוף ולא תשקצו את נפשותיכם וגו', ולא תטמאו בהם ונטמתם במ חסר אל"ף, להורות על שהם מולידים עובי ואטימות בלב, וכן אמרו רבותינו ז"ל על זה הפסוק, עבירה מטמטמת נפשו של אדם, שנאמר "וּנְטַמְתֶּם בָּם" אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמתם".

(העקרים ג, טו)

6. תרגום (ע"פ פני משה): אילו שמע ר' אבא את דברי חכמים שאמרו יעבור ואל ייהרג, היה נהרג (שהגוי אמר לו לאחר מכן שרצה לנסותו, שאם היה אוכל היה הורג אותו).

7. תרגום (ע"פ פני משה): ר' בונא זעירא נראה כשהוא רץ אחרי חמור בשבת (שכפו עליו גויים לחמר אחריו), וא"כ לא היו מוסרים נפשם כאשר לא היו חייבים.

8. יש להקשות שאינו דומה הנידון לראיה, שהרי היכן מצינו מידת חסידות על חשבון אחרים? וכ"כ בסוטה (כ.): "הוא היה אומר: חסיד שוטה... - הרי אלו מבלי עולם. גמ'... ה"ד חסיד שוטה? כגון דקא טבעה איתתא בנהרא, ואמר: לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ואצולה" (תרגום: מהו חסיד שוטה? כגון שטובעת אשה בנהר, והוא אומר: זה לא דרך ארץ להסתכל עליה ולהציל אותה).

מתוך ההכרה הברורה בהשפעה זו של המאכלות האסורות, העניקו להן כמה מרבתינו⁹ מעמד מיוחד, ואף שמעיקר הדין הותרה אכילתן בשעת פיקוח נפש. כיוון שהם פוגמים את הנפש, התירו למסור את הנפש כדי להימנע מאכילתן. עמדה זו עוררה דיונים רבים ונוקבים החורגים ממסגרת מאמר זה, לכן נעיר רק שר' חיים חזקיהו מדיני בספרו "שדי חמד" דחה עמדתם זו וכתב:

"כתב הרב כבוד חכמים, הביא דבריו הרב נחמד למראה (ח"א קכב.), דאם בא להחמיר על עצמו כדי לינצל מלאכול מאכלות אסורות, רשאי להחמיר לכו"ע. והוא דחה דבריו ממה שכתבו התוס' בע"ז שהביאו ראייה מהירו', ואם יש חילוק אין ראייתם ראייה ע"ש... אבל האמת יורה דרכו דאין נראה לחלק כן, דלא הוה משתמטי הפוסקים מלהודיע חילוק זה".

(שדי חמד מע' י כלל ט)

אולם, מי שיעיין בלשון המדוייקת של חז"ל יראה, שנאמר לגבי מאכלות אסורות: "תנא דבי רבי ישמעאל: **עבירה** מטמטמת לבו של אדם, שנאמר (ויקרא י"א, מג) "ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם" אל תקרי ונטמתם אלא ונטמטם".

(יומא טל.)

וכ"ה בילקו"ש (שמיני תקמ"ה). ולפי"ז היה נראה שאין מקום לדיון זה בכלל, משום שלא אכילת האיסור, פוגעת בטהרת הנפש, אלא העבירה היא המטמטמת, ובזמן שחובה מוטלת עלינו לאכול מאכלות אסורות משום 'ונשמרתם מאד לנפשותיכם' לא יטומטם לבו.

אלא, שאעפ"י שהאיסורים נדחו, הם לא הותרו לגבי פיקו"נ כמ"ש הרמב"ם (שבת פ"ב ה"א): "**דחוייה** היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצות", ומסביר לנו רש"י (פסחים ע"ט): "טומאה דחוייה היא בצבור - בקושי הותרה, וכל כמה דאפשר לאהדורי אטהרה או אטומאה קלה - מהדרין"¹⁰. ובאמת שנינו בגמרא:

"ת"ר: מי שאחזו בולמוס (התקף של בולימיה)¹¹ - רעב כתוצאה ממחלה) - מאכילין אותו הקל הקל (מתחילים להאכיל אותו מדברים שאיסורים קל יותר), טבל ונבילה - מאכילין אותו נבילה, טבל ושביעית - שביעית".

(יומא פג.)

א"כ אף כשהתורה מצווה עלינו בנסיבות של פקו"נ לאכול דבר איסור, אין אנו יוצאים 'נקיים' ממצב עגום זה. ועל אף שאין אנו נענשים על הדבר, כי מכל מקום יש כאן

9. שו"ת בעלי התוס' סימן ל"א והביאו באו"ז ח"ב קח ס"א.

10. תרגום: כמה שאפשר לחפש טהור, או טמא בטומאה קלה - מחפשים (ולא סומכים על ההיתר אלא כשאי אפשר אחרת).

11. רש"י על שבת (לז:) מסוכן הוא - רגיל לאוחזו בולמוס (רב יהודה).

איזשהו 'אונס', וניתן להבין שיש מרבתינו שהתירו למסור את נפשו כדי שלא יתגאל האדם אפילו באונס מפתם ומיינם ומשאר שקצים ורמשים ההופכים את האוכלים אותם למזוהמים כגויי הארץ (ראה שבת קמה:). לכן לדעת אותם החכמים, מי שנדבה רוחו להתקדש בטהרה עליונה זו ובמותר לו, רשאי לקדש שם שמים.

למרות זאת רוב רבותינו אינם סוברים הכי, ולדעתם על אף שדחוייה היא המצווה ולא הותרה, "סוד ה' ליראיו" הוא שבא יהודי לידי נסיון קשה זה, שאת מה שנפשו נגעלת ממנו הוא נאלץ לאכול ועוד עם גושפנקא של התורה. ובדאי יש בדבר משום כפרה על כל מי שאכל לתאבון איסורים כאשר שום דבר ושום איש לא היה מחייבו. ובאכילת אונס זה הוא מבטא שהפעם אינו רוצה עוד במה שהקב"ה לא רצה בו ושבעבר לא ידע להיזהר ממנו. (שערי הלשם)

אם כן, אין בקיום צווי התורה (במקרה הזה - אכילת מאכלות אסורות) מעשה המרחיק את האדם מבוראו, אלא מעשה ואכילה שאי ההסכמה הפנימית של הנאלץ לאוכלה מובילים להעמקת הרצון ללכת בדרך ה' ולהגשים את רצונו.

טעמי המצוות

מצוות שלוח הקן נראית במבט ראשון לרבים כדרישה קשוחה שאינה מתיישבת עם הדרישה האלהית שמופיעה במדרש ספרי:

"ללכת בכל דרכיו, אלו הן דרכי מקום (שמות ל"ד, ו) ה' אל רחום ותנון ואומר (יואל ג', ה) והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט וכי היאך איפשר לו לאדם לקרא בשמו של מקום אלא נקרא המקום רחום אף אתה היה רחום. הקדוש ברוך הוא נקרא תנון אף אתה היה תנון שנאמר (תהלים קמ"ה, ח) תנון ורחום ה' וגו'".

(ספרי דברים פ"י מט)

ואמנם נחלקו רבותינו, הרמב"ן ז"ל מצד אחד והרמב"ם ז"ל מאידך לגבי טעם מצוות שלוח הקן, מפאת אותה משנה מפורסמת שבברכות "האומר על קן צפור יגיעו רחמין ועל טוב יזכר שמך, מודים מודים, משתקין אותו" שלגבה נחלקו בגמרא:

"תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבדא, חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית, וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים, ואינן אלא גזרות".

(ברכות לג:)

אבל מה הייתה כוונת חז"ל באומרם "שעושה מידותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות", ושאר מאמרים הדומים לו?

הרמב"ם ראה בעמדה זו ביטוי לשיטה האומרת שאין טעם למצוות:

"וכן אסר לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד, להשמר ולהרחיק לשחוט משניהם הבן לעיני האם, כי צער בעלי חיים בזה גדול מאד... וזהו הטעם ג"כ בשלוח הקן... ולא תקשה עלי באמרם על קן צפור יגיעו רחמיך וגו', כי הוא לפי... דעת מי שחושב שאין טעם לתורה אלא הרצון לבד, ואנחנו נמשכנו אחר הדעת השני"

(מורה הנבוכים חלק ג' פרק מח)

אבל הרמב"ן חלק עליו וכתב:

"וזה הענין שגזר הרב במצות שיש להם טעם, מבואר הוא מאד כי בכל אחד טעם ותועלת ותקון לאדם¹²... אבל אלו ההגדות אשר נתקשו על הרב, כפי דעתי ענין אחר להם, שרצו לומר שאין התועלת במצות להקב"ה בעצמו יתעלה, אבל התועלת באדם עצמו למנוע ממנו נזק או אמונה רעה או מדה מגונה... וזהו "לצרף בהן"... להוציא מלבנו כל אמונה רעה ולהודיענו האמת ולזכרו תמיד¹³... וכן מה שאמרו (ברכות לג:) לפי שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות, לומר שלא חס האל על קן צפור ולא הגיעו רחמיו על אותו ואת בנו, שאין רחמיו מגיעין לבעלי הנפש הבהמית למנוע אותנו מלעשות בהם צרכנו, שאם כן היה אוסר השחיטה, אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר. כי האכזריות תתפשט בנפש האדם, כידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זובחי אדם אכזרים מאד, ומפני זה אמרו (קידושין פב.) טוב שבטבחים שותפו של עמלק¹⁴... וכן יקראו הם כל המצות שבתורה עשה ולא תעשה גזירות¹⁵."

(רמב"ן עה"ת דברים כ"ב, ו)

ואף הרמב"ם כתב כן במקום אחר, וז"ל:

"ואמנם אמרם צער בעלי חיים דאורייתא, מאמרו על מה הכית את אתונך וגו', הוא על דרך ההשלמה לנו, שלא נלמד מדת האכזריות ולא נכאיב לבטלה ללא תועלת, אבל

12. סנהדרין כא: , פסחים קיט, במדב"ר י"ט, ג-ד.

13. המשך דברי הרמב"ן: ולשון זו האגדה עצמה הוזכרה ב(מדרש) "ילמדנו" (תנחומא שמיני ח) בפרשת זאת החיה, וכי מה איכפת לו להקב"ה וכו'... הא לא נתנו המצות אלא לצרף את הבריות, שנאמר (תהלים י"ב, ז) אמרות ה' אמרות טהורות.

14. אמנם רש"י ז"ל חולק על טעם זה (קידושין פב.): טוב שבטבחים - ספיקי טריפות באות לידו וחס על ממונו ומאכילן. ועיי' שו"ת אבקת רוכל רי"ג ד"ה: "איכא בהאי", שו"ת מהרשד"ם יו"ד מ"א ד"ה: "תשובה על", שו"ת חוות יאיר קפ"ה, שו"ת מהרש"ם ח"ה ע"ד, שו"ת עטרת פז ח"א כ"ג - אה"ע ג ד"ה: "אמנם לעיקר" - שחולקים על הרמב"ן אבל אכמ"ל.

15. מכילתא בחדשו.

נכון אל החמלה והרחמנות, ואפילו באי זה בעלי חיים שיזדמן, אלא לעת הצורך, כי תאווה נפשך לאכול בשר, לא שנשחט ע"ד האכזריות או השחוק".

(מורה הנבוכים חלק ג' פרק יז)

והנה מצות השחיטה, וכמו כן מצות שלוח הקן מטרטן ללמדנו רחמים, ואם בסופו של דבר היא הופכת את האדם לאכזרי, באשר היא מביאה למעשה אכזרי, כביכול המצוה ניתנה לשוא ח"ו. לאור זה, היה צריך הקב"ה לאסור על אכילת בשר כלל, ולדרוש מאתנו לעמוד במצב שלפני חטאו של אדם הראשון - (בראשית א, כט) "ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה!" וזה לא נדרש מאתנו. אדרבא ואדרבא, לא מצאנו לא תנאים ולא אמוראים שהעלו בדעתם אפילו לרגע להיות צמחונים, ומיותר לציין שלא מצאנו אצלם רמז כלשהו לחוסר רחמנות ח"ו! כמובן יוכל האיש הפשוט להקשות מההיא דב"מ:

"דההוא עגלא דהוו קא ממטו ליה לשחיטה, אזל תליא לרישיה בכנפיה דרבי, וקא בכי. אמר ליה: זיל, לכך נוצרת. אמרי: הואיל ולא קא מרחם - ליתו עליה יסורין. ועל ידי מעשה הלכו - יומא חד הוה קא כנשא אמתיה דרבי ביתא, הוה שדיא בני כרכושתא וקא כנשא להו, אמר לה: שבקינהו, כתיב (תהלים קמ"ה, ט) ורחמיו על כל מעשיו. אמרו: הואיל ומרחם - נרחם עליה"¹⁶.

(ב"מ, פה.)

אולם, מחוץ לעובדה שעם הצדיקים הקב"ה מדקדק כחוט השערה אף כשאין שם שום איסור משום "ועשית הישר והטוב" (בבא מציעא יו: ¹⁷, לה., קח.), כל מעיין יבין שרבי לא נענש על חוסר רחמנות במובן הפשוט של המילה אלא כלשון הרמ"ק:

"עוד צריך להיות רחמיו פרוסים על כל הנבראים, שלא יבזם ולא יאבדם. שהרי החכמה העליונה היא פרוסה על כל הנבראים, דומם וצומח וחי ומדבר. ומטעם זה הוזהרנו מביזוי אוכלים... ומטעם זה היה עונש רבינו הקדוש, על ידי שלא חס על בן הבקר שהיה מתחבא אצלו ואמר לו: "זיל לכך נוצרת"... וכאשר רחם על החולדה ואמר: "ורחמיו על כל מעשיו כתיב", ניצל מן הדיון, מפני שפרש אור החכמה עליו, ונסתלקו היסורים".

(תומר דבורה פ"ג)

16. תרגום: לקחו עגל לשחיטה, ברח העגל ושם את ראשו תחת הגלימה של רבי, ובכת. אמר לו רבי: לך, לכך נוצרת. אמרו (בשמים): כיון שאינו מרחם - יבואו עליו יסורים. וע"י מעשה הלכו (היסורים): יום אחד מצאה שפחתו של רבי גורים של חולדה, ורצתה לזרוק אותם לאשפה. אמר לה רבי: תעזבי אותם, כי כתוב: ורחמיו על כל מעשיו.

17. לא טוב אנכי מכל חכמי ישראל לדורותיהם שכתבו י"ו ולא חששו לכתוב ט"ז.

יוצא מזה שנענש רבי דווקא על האמירה "לכך נוצרת" בשעה שבא העגל לחפש אצלו מקלט, אבל לא על מסירת העגל לשחיטה, משום שמסירת העגל לשחיטה היא חלק מן החיים בעולמנו ומעשה המותר לגמרי ע"פי התורה.

נזיר - קדוש או חוטא?

אמנם הורו לנו רבותינו שהרואה סוטה בקלקולה עליו לנדור נדר נזיר וכדברי רבי בברכות (סג.): "תניא, רבי אומר: למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה, לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין". אבל למרות זאת נחלקו אמוראים בגמי לגבי נזירות זו האם היא מצוה או כורח כדשנין:

"אמר שמואל: כל היושב בתענית נקרא חוטא. סבר כי האי תנא, דתניא: רבי אלעזר הקפר ברבי אומר: מה ת"ל "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש", וכי באיזה נפש חטא זה? אלא שציער עצמו מן היין, והלא דברים ק"ו: ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר ודבר - עאכ"ו. רבי אלעזר אומר: נקרא קדוש, שנאמר: "קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו". ומה זה שלא ציער עצמו אלא מדבר אחד נקרא קדוש, המצער עצמו מכל דבר - עאכ"ו".

(תענית יא.)

בדברי הרמב"ם ז"ל לגבי נדון זה ישנה, לכאורה, סתירה, כי בסוף הלכות נזירות הוא כותב:

"הנודר לה' דרך קדושה הרי זה נאה ומשובח ועל זה נאמר נזר אלהיו על ראשו קדש הוא לה', ושקלו הכתוב כנביא (שנאמר) ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריהם לנזירים".

אבל מאידך הוא פוסק:

"שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן ומוציאין את האדם מן העולם, אפרוש מהן ביותר ואתרחק לצד האחרון, עד שלא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא ישא אשה ולא ישב בדירה נאה ולא ילבש מלבוש נאה אלא השק והצמר הקשה וכיוצא בהן כגון כומרי אדום¹⁸, גם זה דרך רעה היא ואסור לילך בה, **המהלך בדרך זו נקרא חוטא**, שהרי הוא אומר בנזיר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש... כך אמרו חכמים לא דייך מה שאסרה תורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים, ובכלל הזה אלו שמתענין תמיד אינן בדרך טובה, ואסרו חכמים שיהא אדם מסגף עצמו בתענית, ועל כל

18. גרסת הרב קאפח, ומשמעותה כומרי הנוצרים.

הדברים האלו וכיוצא בהן צוה שלמה ואמר אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם."

(הלי דעות פ"ג הי"א)

אבל אין זו אלא סתירה מדומה בדברי הרמב"ם. כבר העירו נושאי כליו (מגדל עז, כ"מ) שלגבי ההיא דתענית (הנ"ל) הוא פוסק כ' אלעזר משום שנשא ונתן התלמוד אליבא דר"א:

"ומי אמר רבי אלעזר הכי? והאמר רבי אלעזר: לעולם ימוד אדם עצמו כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו, שנאמר בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר! - לא קשיא, הא דמצי (שיכול) לצעורי נפשיה, הא דלא מצי לצעורי נפשיה."

(תענית יא.)

ובהלכות דעות הוא במקרה שאינו יכול לצער עצמו¹⁹, שהרי מי יכול לפרוש מכל הנאות העוה"ז?

ואף הרמב"ן פסק כן, וז"ל:

"וטעם החטאת שיקריב הנזיר ביום מלאת ימי נזרו, לא נתפרש. ועל דרך הפשט כי האיש הזה חוטא נפשו במלאת הנזירות, כי הוא עתה נזור מקדושתו ועבודת השם, וראוי היה לו שיזיר לעולם ויעמוד כל ימיו נזיר וקדוש לאלהיו, כענין שאמר (עמוס ב, יא) ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריהם לנזירים, השוה אותו הכתוב לנביא, וכדכתיב (לעיל פסוק ח) כל ימי נזרו קדוש הוא לה' והנה הוא צריך כפרה בשובו להטמא בתאוות העולם."

(רמב"ן עה"ת במדבר ו, יד)

א"כ, הנודר נזיר אינו בבחינת חוטא, שהנזירות מצוה היא. אולם, גם אם נאמר שהוא חוטא כפשט הרמב"ם בהלי דעות וכמו שהבין הרשב"א (שו"ת ח"א תלא), כל זה נאמר לגבי הרואה סוטה בקלקולה שאז זהו כבר מצב בעייתי מלכתחילה, שהאדם נמצא בחברה קלוקלת, וכמו שכתב המאירי:

"ואף הרואה באחרים שרוב המשכס אחר תאותם הביאם לידי דברים מגונים, ראוי לו להיזהר מן הדברים שסבבו לחבריו אותן הדברים המגונים. והוא שאמר כל הרואה סוטה וכו'."

(ברכות סג.)

והתורה, במצב כזה, כביכול מתירה איסור קטן כדי שלא יבא לאיסור גדול יותר. ולמרות כ"ז אם עשה זאת דרך קדושה ה"ז נאה ומשובח וכו' וכדברי הגמ':

19. כ"כ הרדב"ז (שו"ת ח"ג תיח). ומה שהקשה ע"ז: ק"ל. אם אינו מצטער, מה שכרו? אורחיה הוא! הא למה זה דומה? לאותם שהם רגילים לאכול פעם אחת ביום! במחילה מכבוד הרדב"ז זו אינה קושיא חזקה, שהרי לא כתוב "הא דמצטער הא דלא מצטער" אלא "הא דמצי וכו'", שלענ"ד משמעותו שלא נגרם נזק לגוף (או שמפריע לתפקוד).

"אמר שמעון הצדיק: מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא חוץ מאדם אחד, שבא אלי מן הדרום יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים, אמרתי לו: בני, מה ראית לשחת שער נאה זה? אמר לי: רועה הייתי לאבי בעירי, והלכתי לשאוב מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי, ופחז יצרי עלי וביקש לטורדני מן העולם, אמרתי לו: ריקה! מפני מה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך, שסופך להיות רמה ותולעה? העבודה, שאגלחך לשמים! עמדתי ונשקתיו על ראשו, אמרתי לו: כמותך ירבו נזירים בישראל, עליך הכתוב אומר: איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה'."

(נזיר ד:)

נבל ברשות התורה

ככל שהצלחתי להעלות במצודתי, המושג "נבל ברשות התורה" הוטבע ע"י רבינו הרמב"ן ז"ל בפירושו על התורה (ויקרא י"ט, ב). מושג זה אינו ידוע מחז"ל בספרות התלמודים והמדרשים, ועד כמה שידי משגת אינו מופיע אצל חכמים אחרים למעט אלו שהזכירו את דבריו (ראשית חכמה, היעב"ץ על אבות). יתכן שמקורו הוא אותו מאמר רבותינו שבב"ר (ל"ד, י), וז"ל: "הרשעים הן ברשות לבן - אמר נבל בלבו אין אלהים"²⁰. כלומר, שאותו נבל הנמצא ברשות לבו, רוצה להכנס ברשות התורה, תרתי משמע. מעצם המושג הזה משתמע שהשאירה התורה פתח להיות נבל ועוד ברשותה. האם אמת נכון הדבר שהשאירה התורה פירצה כזו דרכה יוכל להתגנב כל נבל באצטלא של צדיק, או שמא אין כאן אלא ביטוי מלגלג על מי שמתיימר להיות שומר תורה ומצוות על אף שאינו כזה בכלל?

אומר הרמב"ן ז"ל:

"קדושים תהיו - בתו"כ (פ"א, א, ב) ראיתי סתם, פרושים תהיו... ולפי דעתי אין הפרישות הזו לפרוש מן העריות... והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין, א"כ ימצא בעל התאווה מקום להיות שטוף בזמת אשתו או נשיו הרבות, ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו, וידבר כרצונו בכל הנבלות, שלא הוזכר איסור זה בתורה, והנה יהיה נבל ברשות התורה... ימעט במשגל, כענין שאמרו (ברכות כב.) שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין... ויקדש עצמו מן היין במיעוטו, כמו שקרא הכתוב (במדבר ו', ה) הנזיר קדוש... וכן יפריש עצמו מן הטומאה, אע"פ שלא הוזהרנו ממנה בתורה, כענין שהזכירו (חגיגה יח:): בגדי עם הארץ מדרס לפרושים... וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל ברבוי

20. תהלים (י"ד, א) - "אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו התעיבו עלילה אין עשה טוב".

האכילה הגסה ומן הדבור הנמאס, כענין שהזכיר הכתוב (ישעיה ט, יו) וכל פה דובר נבלה, ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות, כמה שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו".

(רמב"ן ויקרא י"ט, ב)

כלומר כל מה שנכלל בדרישה "קדושים תהיו", שחובה היא (על אף שאינה נמנית על מנין המצות משום שמצוה כוללת היא²¹), הוא כדי למנוע מצב של שחיתות שניסוח המצוה נראה לעם-הארץ מאפשר אותה, וכדי לצוות על עשיית לפנים משורת הדין. וכבר בביאורו למדת הפרישות כתב הרמח"ל:

"הפרישות היא תחילת החסידות... והנה כלל הפרישות הוא מה שאמרו ז"ל, קדש עצמך במותר לך... והיינו שאוסר על עצמו דבר היתר, והכונה בזה לשלא יפגע באיסור עצמו... וא"ת מנין לנו להיות מוסיפים והולכים באיסורים, והרי חז"ל אמרו (ירו' נדרים פט): לא דייך מה שאסרה תורה, שאתה בא לאסור עליך דברים אחרים?... התשובה היא, כי הפרישות ודאי צריך ומוכרח והזהירו עליו חז"ל, הוא מ"ש (תו"כ): "קדושים תהיו", פרושים תהיו. עוד אמרו: כל היושב בתענית נקרא קדוש קל וחומר מנזיר... עוד אמרו (כתובות קד): ברבינו הקדוש, שבשעת מיתתו שזקף עשר אצבעותיו ואמר, גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה שלי. עוד אמרו (תנ"ד"א כו): עד שאדם מתפלל על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיו יתפלל על אכילה ושתייה שלא יכנסו בתוך מעיו. הן כל אלה מאמרים מורים בפירוש צורך הפרישות והחובה בו".

(מסילת ישרים פי"ג)

א"כ, לפי כל האמור לעיל, בנגוד למה שרבים עלולים לחשוב, לא השאירה התורה מקום לנבל להתנבל, ועוד פחות ברשותה, וכאשר הרמב"ן ז"ל השתמש במטבע לשון זה, לא היה הדבר כדי להשאיר לו מקום, אלא דוקא כדי לשלול אותו מכל וכל.

ועשית הישר והטוב

רבים הם המצבים בהם ההלכה חייבה אותנו לנהוג לגביהם לפנים משורת הדין. חלק מדינים אלו סווגו ע"י רבותינו תחת ההוראה "ועשית הישר והטוב", המושתתת על הפסוק שבדברים (ו, יח) "ועשית הישר והטוב בעיני ה' למען ייטב לך ובאת וירשת את

21. וז"ל הרמב"ם ז"ל (סהמ"צ כלל ד): "שאין למנות צוויים הנוגעים לכל מצות התורה פלה... וכבר טעו בכלל הזה, עד שמנו "קדושים תהיו" מצוה מכלל מ"ע, ולא ידעו שזה שנאמר: "קדושים תהיו", "והתקדשתם והייתם קדושים" - הם צוים לקים כל התורה".

הארץ הטבה אשר נשבע ה' לאבתך²², פסוק המורה באצבע, שלמצוות יעוד ויעד שהם מעבר לקיום המעשי של המצוה. ישנם מקרים נוספים שכללום תחת כותרת דומה, כגון "למען תלך בדרך טובים":

1. תוספתא שקלים פ"ג ה"ב - "נכנס לתרום את הלשכה היו מפשפשיין בו בכניסה וביציאה ומדברין עמו משעה שנכנס עד שעה שיצא לקיים מה שנא' והייתם נקיים מה' ומישראל ואומר ועשית הישר והטוב בעיני ה' הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם דברי ר' עקיבה וכו' ²³."

2. ב"מ (לה.) - "שומא²⁴ הדר לעולם. משום שנאמר ועשית הישר והטוב."

3. ב"מ (פג.) - "רבה בר בר חנה תברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא. שקל לגלימייהו, אתו אמרו לרב. אמר ליה: הב להו גלימייהו. אמר ליה: דינא הכי? אמר ליה: אין, למען תלך בדרך טובים. יהיב להו גלימייהו. אמרו ליה: עניי אנן, וטרחינן כולה יומא, וכפינן, ולית לן מידי. אמר ליה: זיל הב אגרייהו. אמר ליה: דינא הכי? אמר ליה: אין, וארחות צדיקים תשמר^{25,26}."

במקרה האחרון אנו רואים שרשב"ח שואל האם הדין הוא כך, ורב אינו עונה לו למען תלך בדרך טובים ואורחות צדיקים תשמר, שמשמע מכך שת"ח כרבב"ח צריך לנהוג מידת חסידות. אלא לגביו זהו הדין, שכאשר נשאל רב האם כך הדין, הוא ענה שכן!

וכתב הרמב"ן ז"ל:

"ועשית הישר והטוב בעיני ה'... והכוונה בזה, כי מתחלה אמר שתשמור חקותיו ועדותיו אשר צוך, ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו... לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם, אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון לא תלך רכיל, לא תקום ולא תטור... וכיו"ב, חזר לומר בד"כ שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין,

22. ודומה לו להלן בדברים (י"ב, כח) "שמר ושמעת את כל הדברים האלה אשר אנכי מצוך למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך".

23. ועיי"ש בהמשך, ובירושלמי שם פ"ג ה"ב במשנה ובסוף הגמ'.
24. אדם שלא החזיר את חובו, ובית הדין עיקל לו נכסים, ואחר כך החזיר את החוב - הנכסים חוזרים אליו.

25. תרגום: רבה בר בר חנה שברו לו סבלים חבית יין. הוא לקח להם את הבגדים (בתור משכון עד שישלמו את הנוק). באו (הסבלים) וסיפרו לרב. אמר להם רב תן להם את בגדיהם. אמר לו (רבב"ח): כך הדין? אמר לו: כן, (כי כתוב) "למען תלך בדרך טובים". החזיר להם את הבגדים. אמרו (הסבלים) לרב: אנחנו עניים ועבדנו כל היום, ואנחנו רעבים ואין לנו כלום (לאכול). אמר לו (רב): תן להם את שכרם (שכר העברת החבית). אמר לו (רבב"ח): כך הדין? אמר לו: כן. (כי כתוב) "ואורחות צדיקים תשמור"

26. ישנם עוד מקרים שבהם נאמר "ועשית הישר והטוב" שלא הזכרתי.

וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא (ב"מ קת.), ואפילו מ"ש (יומא פו.) פֶּרְקוּ נאה ודבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל ענין תם וישר" (רמב"ן דברים ו, יח)

וכ"כ המהר"ל:

"הרביעי (מחלקי התורה שבע"פ) הם מצות שאינם לסייג ולגדר, ובכלל הזה המצות שתקנו בזמן מן הזמנים כמו נר חנוכה וכיו"ב. ובה נפלה השאלה יותר, באיזה צד יתקשרו מצות אלו עם מצות התורה עד שאינם תורה בפני עצמן, ואין כאן שתי תורות רק תורה אחת. וכאשר תעיין בדבר זה, גם ד"ז אין קשיא, כי במה שכל המצות שהם מדבריהם כלם מיישרים האדם עד שהושלם בכל המעשים הראויים להיות נעשים, ויהיה מרוחק מן המעשים אשר ראוי להתרחק מהם, מפני זה הכל ביחד הישרה אחת. ואין לשאול אי"כ למה אינם נתונים מן הש"י... שכמו שסדר הש"י הטבע שהטבע פועלת הדבר שהוא גשמי ברצון הש"י, והדבר אשר הוא נבדל בלתי גשמי הוא מן הש"י, ושניהם משלימים את האדם כך זה בעצמו הדבר שהוא שכל אלהי לגמרי, ראוי שיהיה פועל זה הש"י, והדבר שאינו כך שכל אלהי סדר הש"י את החכמים כמו שסדר הטבע לפעול אשר שייך לפעול, וע"י שניהם התורה היא שלימות האדם"²⁷.

(באר הגולה עמ' יז)

ולכן למרות שהתורה לא אמרה דברים מסויימים, תקנו חז"ל דינים כגון: שבועת היסט שלא יכפור אדם בכל ויפטר (שבועות מ:), ושמיכה קונה ולא מעות שלא יאמר לו "נשרפו חיטיך בעליה" (עירובין פא:), ושאשה שטמאה את עיסתה במזיד כדי לתת שיעור חלה קטן תתן שיעור חלה גדול (חלה פ"ב מ"ז), ושגנב שהקדיש מתחייב לחומרא (גיטין נה:), ועוד כהנה מקרים רבים.

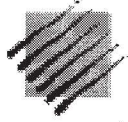
יוצא מכאן שכל מה שנאמר בתורה "ועשית הישר והטוב" הוא רק כדי למנוע מצבים בהם עלול האדם להיחפז ל"נבל ברשות התורה", או קרוב לכך, ואף אם ישנה אזושהי פרצה בהלכה המשאירה מקום להתנהגות מגונה מאיזה טעם שיהיה, מייד מתבקש הירא את דבר ה' (ואם אינו רוצה, על בית-הדין לכפות עליו, כמובא בתלמוד לעיל) לעשות "הטוב והישר בעיני ה'". אי"כ אין שום פירצה שלא סתמוה חז"ל כאשר התורה לא עשתה זאת בעצמה.

27. ואומר הרב בהמשך שגם הסדר של השלמת האדם ע"י מצות דרבנן מעוגן בתורה ב"לא תסור", ועיין בהמשך שם שמאריך הרב בענין זה.

סיכום

ראינו א"כ, שבמסגרת ההלכה לא נשאר שום מצב מעורפל ופתוח לניצול של חוסר יראת שמיים. כל מצב שמעמדו אינו ברור לכאורה מבחינה הילכתית נופל מייד תחת הדרישה "קדושים תהיו" שהיא מצוה, או תחת החובה של "ועשית הישר והטוב" וכדו', ובודאי אין שום מקום ל"נבל ברשות התורה". ואף אם נאמר שמה שכללו חז"ל תחת החובה של "קדושים תהיו" הוא דרבנן, האם ישנו בכלל צורך להדגיש שכל המעמיד דינו על דין תורה הבסיסי ללא התייחסות לדינים דרבנן לא רק שרשע הוא, אלא ח"ו אף "חייב מיתה" כדבריהם בברכות (ד:). ולדבר זה היש עדות גדולה מייחסים של גדולי ישראל בכל הדורות לצדוקים, לבייתוסים ולקראים, משום שסטו כל הכתות האלו מפרשנותם של רבותינו לתורה ומהנחיותיהם (ואף התורה חייבה אותנו לשמוע לדברי חז"ל מ"לא תסור"²⁸). וחז"ל אף אמרו יותר מזה - "דאמר רבי יוחנן: לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה" (ב"מ ל:).

כמו כן, ראינו שאין ההלכה משאירה לשום למעשה בעל היבט בלתי - מוסרי פתח היתר כלשהו, ובפרט כאשר מעשה זה מרחיק את האדם מבוראו. ועל נקודה זו האריך כבר הרמח"ל בביאור מדת יראת החטא (מסילת ישרים פכ"ד): "כי הנה ענינה הוא שיהיה האדם ירא ודואג פן נתערב בהם שמץ חטא ... שלא לעשות שום דבר נגד כבודו יתברך". וכל העושה מעשה מתוך בלי ידיעה ברורה שהיתר גמור הוא, הולך בדרך ההפוכה ליראת חטא, ולכוונת התורה.

28. אין בכוונתי לפתוח כאן בדיון המפורסם סביב נקודה זו, עליה שפכו כבר רבותינו נחלי דיו.